

Bewoners van het rijk van Hades

In de Griekse mythen wordt de god Hades voorgesteld als heerser over de onderwereld. Maar sommige bewoners van zijn rijk zijn ouder en machtiger dan hij. En wat beangstigender is: hun invloed strekt zich uit tot in de bovenwereld.

De Griekse mythologie bestaat uit een bonte verzameling prachtige verhalen die ons een kijkje geven in de houding van de Grieken ten opzichte van hun godenwereld. En die ook vaak verklaringen proberen te geven voor zaken waar wij in de mensenwereld mee worstelen. In *Kleio* schenken we aandacht aan enkele van die verhalen in de serie *Griekse mythen*.

In een ver verleden verdeelden de drie Olympische broers Zeus, Poseidon en Hades de macht. Daarbij eigende Zeus zich de heerschappij over hemel en aarde toe, Poseidon werd heerser over het water en Hades kreeg de zeggenschap over de onderwereld. Deze volgorde weerspiegelt ook de status van de drie broers zoals die in de mythische verhalen naar voren komt. Want daarin staat Hades in de schaduw van zijn broers en treedt hij vooral op als personage in de verhalen rond andere mythische figuren. Die rol in de schaduw is enerzijds vreemd, anderzijds wel begrijpelijk. Vreemd omdat de Grieken zich er

zeer van bewust waren dat het de wezens uit de onderwereld zijn die vanaf de geboorte het lot van ons stervelingen bepalen. Maar ook begrijpelijk omdat wij stervelingen het spreken over de dood vaak voelen als het uitdagen van het noodlot. En lot en dood zijn juist in het denken van de oude Grieken nauw met elkaar verbonden.

De schikgodinnen

Het lot van elk levend wezen werd volgens de Grieken al bij de geboorte bepaald door de drie schikgodinnen, de Moirai (afgeleid van het Griekse 'moira' dat 'lotsbestemming' betekent). Deze drie vrouwen werden zelfs gevreesd door de onsterfelijke goden, omdat ook hun lot in de handen van deze triade lag. De Moirai woonden in het rijk van Hades, maar verbleven vaker in de bovenwereld waar zij elke baby op de zevende dag na de geboorte een bezoek brachten om zijn of haar lot vast te leggen. De drie hanteerden daarbij een vast ritueel. Klotho ('de spinster') spinde voor de pasgeborene de levensdraad, waarna Lachesis ('de door het lot verkregene') bepaalde wat er in de toekomst mee ging gebeuren door die te verweven met andere draden. Daarna was het de taak van Atropos ('de onveranderlijke') ►

Hans Vermeer is redacteur van *Kleio*.

Een aardewerken plaat waarop een scène is afgebeeld waarin de dode op een bed wordt gelegd voordat hij ter aarde besteld wordt. De figuren rechts zijn zo radeloos om de dood dat zij hun haren uittrekken. Binnen drie dagen zal de dode begraven worden en oversteken naar de onderwereld. Walters Art Museum, Verenigde Staten.

Standbeeld van Hades en Kerberos.
Bron: Heraklion Archaeological Museum.

– de meest gevreesde van de drie Moirai – om met haar schaar de levensdraad op een bepaalde lengte door te knippen waardoor zij het tijdstip van sterven bepaalde.

De machtige Moirai hadden in de onderwereld bondgenoten die een sterveling tijdens zijn leven liever niet tegenkwam. Het meest gevreesd waren de Erinyen of wraakgodinnen, in het dagelijkse leven eufemistisch aangeduid met de benaming De Welgezinden. Zij werden afgebeeld met slangenhaar, brandende fakkels en zweepen met weerhaken. Net als de Moirai was dit een vrouwelijke triade bestaande uit Alecto ('de onverzoenlijke'), Megaera ('de afkeurende') en Tisiphone ('de straffende'). Zij waren ouder dan de goden en bewaakten in de onderwereld de Tartaros, het gedeelte dat christenen als 'de hel' zouden omschrijven. Maar in de bovenwereld achtervolgden zij de mensen die zich hadden bezondigd aan de meest verderfelijke daad die de oude Grieken kenden: het doden van een familielid,

'De machtige Moirai hadden in de onderwereld bondgenoten die een sterveling tijdens zijn leven liever niet tegenkwam'

vriend of gast. De Erinyen achtervolgden de dader onophoudelijk tijdens waken én slaap, en dreven het slachtoffer ten slotte tot waanzin.

Naast de Erinyen konden de Moirai ook de Keres oproepen, het angstbeeld van de krijgers op het slagveld. De Keres waren vrouwelijke doodsgestelen, gekleed in bebloede kleding, die na een veldslag bij duizenden het slagveld op konden worden gestuurd om daar de doden en gewonden te bestormen, hun bloed te drinken en de ziel uit het lichaam te scheuren. Deze Keres zouden ook waargenomen worden in gebieden waar een besmettelijke ziekte heerste.

Entreegeld voor de onderwereld

Als het einde van de levensdraad bereikt was en iemand stierf, diende de familie de dode gereed te maken voor zijn of haar reis naar de onderwereld. De dode werd gewassen en geolied en onder de tong werd een obool gelegd, het entreegeld voor de onderwereld. Op de derde dag na de dood werd de gestorvene voor zonsopkomst begraven. De overledene werd opgewacht door de god Hermes die hem in zijn rol van *psychopompos* ('zielenbegeleider') begeleidde op zijn reis naar de onderwereld. Over de situering van de onderwereld varieerden de meningen. Zo zou de onderwereld volgens Hesiodos ook werkelijk onder de bovenwereld liggen, en wel zo diep dat een bronzen aambeeld er tien dagen en nachten over zou doen om van de bovenwereld naar de onderwereld te vallen. Vanuit deze opvatting is het te begrijpen dat nabestaanden bij het graf van hun geliefde pijpen in de grond sloegen om drank-

offers aan te kunnen bieden. Een andere opvatting ging ervan uit dat de ingang van de onderwereld te vinden was in een werkelijk bestaande grote zeegrot, de Glyfada-grot.

Aangekomen bij de Styx, de grensrivier tussen boven- en onderwereld, droeg Hermes de dode over aan Charon de veerman, en dan volgde een angstig moment. Want aan hem moest de obool overhandigd worden, waarvan je alleen maar kon hopen dat je familie daar aan had gedacht. Bleek dat namelijk niet zo te zijn, dan bleef je een van de dolende geesten tussen boven- en onderwereld.

Na inning van de obool zette Charon de dode over, waar hij het rijk van Hades binnenstapte. Daar ving hij misschien nog net een glimp op van de driekopige hond Kerberos (Latijn: Cerberus), de bewaker van de onderwereld die er zorg voor droeg dat geen enkele geest uit het rijk ontsnapte of zonder toestemming of betaling probeerde binnen te dringen.

De rechters

Aan de overzijde van de Styx werd de dode opgewacht door de Drie Rechters. Bij leven waren dit machtige en bovenal rechtvaardige koningen, die na hun dood als beloning de daden van andere doden mochten wegen om ze vervolgens in te delen in een van de drie afdelingen van de onderwereld. Daarbij had Minos (voorheen koning van Kreta en bekend

van het labyrint en de Minotaurus) als machtigste rechter altijd het laatste woord, zoals hij ook degene was die oordeelde over de plaatsing van alle moeilijke gevallen.

Bij de indeling van de doden dringt zich de vergelijking met de christelijke visie op. Was de weegschaal van goede en slechte daden van de gestorvene in evenwicht dan werd hij naar de Asphodelvelden verwezen (asphodelbloemen vormden het voedsel van de doden), de afdeling die binnen de christelijke leer vaag te vergelijken is met het vagevuur. Dit was een grijs en mistig gebied waar de geesten van de overledenen eeuwig rondzwierven als vlermuizen zonder met elkaar te kunnen praten.

Gaven de goede daden de doorslag, dan mocht de dode zich opmaken voor een verblijf in de Elyse velden (in de christelijke context de hemel). Volgens Homerus lag dit gebied aan de rand van de wereld waar het altijd zonnig was en waar de doden een vredig leven konden leiden. Gaven de slechte daden de doorslag dan werd de dode verwezen naar de Tartaros (de hel), waar zij veroordeeld waren tot eeuwige kwellingen. Deze zwaarste afdeling werd bewaakt door de eerder genoemde wraakgodinnen die er genoeg in schepten om er hun gevangenen te pijnigen op die momenten dat ze in de bovenwereld geen slachtoffers achtervolgden.

Binnen de context van lotsbestemming en beoordeling na de dood is nog een interessante vergelijking te maken tussen de oude Griekse wereld en de latere christelijke wereld, namelijk rondom het vraagstuk van de predestinatie. Ongetwijfeld zullen de oude Grieken de tegenstrijdigheid hebben herkend in de rollen van de Moirai en Drie Rechters. Want hoe zijn die rollen met elkaar te rijmen? Als de Moirai het lot van elk levend wezen al bij de geboorte vastleggen, wat is dan nog de functie van een rechterlijk oordeel? Waar moeten de Drie Rechters hun oordeel op baseren als de vrije wil bij voorbaat door de Moirai is afgenomen? In hoeverre kun je dan als mens nog ergens schuld aan hebben? En als zelfs het lot van de goden wordt bepaald door de Moirai, aan wie of wat ontlene deze Moirai dan hun macht?

Het goddelijke paar

Waarschijnlijk zou een gestorvene gedurende zijn eeuwige verblijf nooit een glimp opvangen van de heersers over dit rijk: Hades en zijn metgezellin Persephone, een paar dat het beste omschreven kan worden als *the beauty and the beast*.

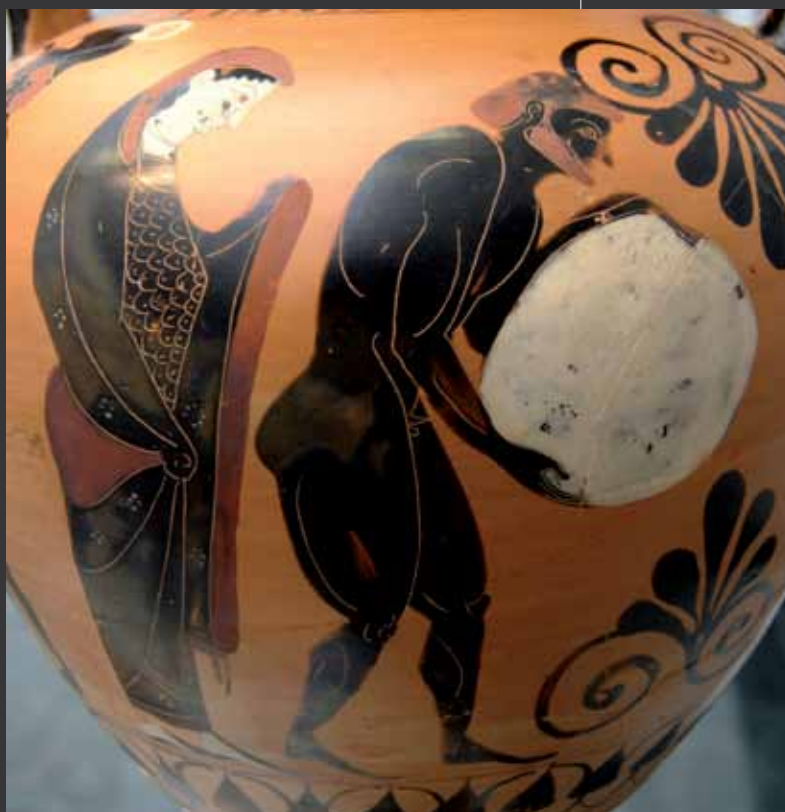
Hades werd enerzijds beschouwd als een rechtvaardige heerser, minder wispelturig dan Zeus en niet iemand die eropuit was om zijn onderdanen te pijnigen. Anderzijds was hij ook een rechtlijnige heerser die zich strikt hield aan de stelregel dat iedereen die ooit zijn rijk betrad, daar eeuwig moest blijven. Daarop kennen de mythen maar enkele uitzonderingen, met als belangrijkste... zijn levenspartner Persephone.

Zij werd namelijk door Hades uit de bovenwereld ontvoerd. Het verhaal gaat dat haar moeder Demeter, de godin van de landbouw, daar zo erg om treurde dat ze zich niet meer bekommerde om de aarde, waardoor hongersnood dreigde. Door bemiddeling van Zeus stemde Hades erin toe dat Persephone jaarlijks haar moeder een half jaar mocht bezoeken. Deze periode zou de bovenwereld herkennen als lente en zomer. Het andere halve jaar bracht ze dan door bij Hades, de periode die de bovenwereld de winter bracht.

Een ander bekend voorbeeld van een persoon die de reis naar de onderwereld kon navertellen in de bovenwereld was Orpheus. Hij betrad de onderwereld om daar zijn overleden geliefde Eurydice terug te halen. Zijn muziek ontroerde het goddelijke paar zo dat Orpheus toestemming kreeg om haar weer mee terug te nemen, op voorwaarde dat hij haar gedurende de hele terugweg niet zou aankijken. Door twijfel overmand deed hij dat wel, met de noodlottige afloop als gevolg. Pas na zijn dood werd Orpheus weer met zijn geliefde verenigd.

Hades verscheen zelden in de bovenwereld en was daarvan behoorlijk vervreemd. De enige berichten die hij uit dat deel van de wereld kreeg, waren de verwensingen en smeekbeden van nabestaanden die uit woede of verdriet hard op de grond sloegen bij de graven van geliefden. Hij zal zich er weinig van hebben aangetrokken, in de wetenschap dat hij ook hen ooit zou mogen begroeten als bewoners van zijn rijk. ■

Persephone bezoekt Sisyphos in de onderwereld. Attische zwartfigurige amfoor, ca. 530 v.Chr., Staatliche Antikensammlungen, München.

Op vgnkleio.nl vindt u verschillende websites ter verdieping bij dit artikel.